

3) הלכות תשובה

מצות עשה אחת. והוא שישכח החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה: וכיאר מצות זו ועיקרים הנגזרים עמה כגלגל בפרקים אלו:

קריטריון

התשובה והיודוי מצוה אחת היא שאין וידוי בלי תשובה כי מי שמתוודה ואינו גומר בלבו לשוב מחטאתו הוא כטובל ושרץ בידו, והיודוי הוא גמר התשובה, אע"ג דמשהרהר תשובה בלבו נקרא צדיק גמור, אפ"ה לא הוי תשובה מצוה בפני עצמה, אלא עם היודוי שהוא גמר התשובה

ספר 2) מצוות עשה המצוות

והמצוה העניינית היא שצונן להתודות על החטאים והעונות שחטאנו לפני האל יתעלה ולאמר אותם עם התשובה, וזה הוא הודוי. וכוננו שיאמר אנא השם חטאתי עייתי פשעתי ועשיתי' כך וכך. ויארר המאמר ויבקש המחילה בזה העניין לפני צחות לשונו. ודע שאפילו החטאים שחייבים עליהם אלו המינים מן הקרבנות הנזכרים (מי מה'עט) שאמר יתעלה שמי שהקריבם נתכפר לו הנה לא יספיק לו עם הקרבנות בלתי הודוי. והוא אמרו ית' (נשא) דבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בי"י ואשמה הנפש היא התודות את חטאתם אשר עשו.

1) קריטריון

א כל המצוות שכתורה, בין עשה בין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן בין בודק בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישכח מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא. שני איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בי"י ואשמה הנפש היא התודות את חטאתם אשר עשו, זה יודי דברים, ויודי זה מצות עשה: כיצד מתודה. אומר אנא יי' (6) חטאתי ערתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי נחמתי ובשתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה. זה הוא עיקרו של וידוי. וכל המרבה להתודות ומארך בענין זה הרי זה משוכח:

מלמד חינוך 4)

יכו. מבואר בדבריו דאין התשובה מצות עשה, דלא כתב מצות עשה שיעשה תשובה, רק אם בא לעשות, מצות עשה שיתודה בפיו, וכן נראה מלשון הרב המחבר. אם כן אם לא עשה תשובה אין לו עונש כלל על מה שלא עשה תשובה, רק על העבירה שעבר. וא"כ בעשה תשובה ולא התודה אין לו עונש על היודוי, מכל שכן מאם לא עשה תשובה כלל דאין לו עונש, ומאי איכפת בעשה ולא התודה בפה. א"כ אינה נצווה מחוייבת כלל, ושפיר נוכל לומר דאפילו בלא וידוי נתכפר על העבירה שעשה רק לא קיים העשה היודוי.

6) הלכות

ב ומה היא התשובה. הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסיירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד, שני יעזוב רשע ודכו ואיש און מחשבתיו: וכן יתנחם על שעבר, שני כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ידך. ועידי עליו יודע תעלמות שלא ישוב לזה החטא לעולם, שני ולא נאמר עוד אלהינו למעשה דינו אשר כן ירחם יתום. וצריך להתודות בשפתיו ולומר ענינות אלו שגמר בלבו.

7) הלכות

ב ומה היא התשובה שיעזוב החוטא ותי ריעדי עליו יודע כל תעלמות וסי. ולי"ם ח"ך הקב"ה יעיד עליו כי ק"י לא נשלהי הכמילה בידו והרי אמרו (א"כ עו טו) הן בקדושי לא ילמין, וק' לומר דשיחשו כן שבטעם שהיה ששה משוכח לרין שיקבל עליו לעד לשמיה שלא ישוב לזה החטא לעולם, והוא על דרך וקמיה ל' אמ' השמים ולא הארץ וי"ם וילן שמקבל עליו לעדים לשמים ולאין, והוא שהיה ה"ך כן כיון שהטוב אמר (השם ה' ה) כל משא שון וקמ' קוה הוי כיון שאלו אומרים לו שלא נאמר עוד אלהינו למעשה דינו הרי לו מקבלים אותו לעד על ככה:

8) הלכות

אם עשה תשובה נחתם לחיים ואם לאו נחתם למיתה. ולי"ם וי"ם לא עשה תשובה לחי' נחמ' ה"ך הוי מלמ' על מלמ' ור' קמ' משה לכו סדר. כ"כ מל' מה דכ"ס דלא עשה תשובה הוי עין אדם נספ' על השטות מהו דכלו עברה ימים על משוכח ה"ך מיע' למש' משוכח ולא לא עשה הרי עין אדם נספ' על השטות:

מי שנמצא צדיק נחתם (6) לחיים, ומי שנמצא רשע נחתם למיתה. והביעני תולין לו עד יום הכפורים, אם עשה תשובה נחתם לחיים ואם לאו נחתם למיתה:

סדר החינוך

10) ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בקברים ונקבות, והעובר על זה ולא התודה על חטאיו ביום הכפורים שהוא יום קבוע מעולם לסליחה וקפירה בשל עשה זה, ואוי לו לאדם אם ימות בלא ודוי ונשא עונו.

המדע הלכות תשובה פ"ב

ז יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל. לפיכך חייבין הכל לעשות תשובה ולהתודות ביום הכפורים.

הלכות

13) ומדעתו כן הוא עשה תשובה ברצונו ומדעתו: ג ואפשר שיחטא האדם חטא גדול או חטאים הרבה עד שיתן הדין לפני ריב האמת שיהיה הפרעון מהו החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמתעצן ממנו החטובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כד' שימות ויאבד בחטאים שעשה. והוא שהקביה אומר על ידי ישעיהו השמן לב העם הזה ואוני הכבד ועיני השע פן יראה בעיני ובאוניו ישמע ולכבו יבין ושב ורפא לו. וכן הוא אומר והיו מלעיבים כמלאכי האלהים וחדים דבירי ומתעצמים בבבאי' עד עלות חמ' יי בעמו עד לאין מרפא, כלומר חטאו ברצונו הרבו לעשות עד שנתחייבו למנוע מן החטובה שהיא המרפא: למי שחטא מצדו בתורה ואין אחוק את לב מרעו, למי שחטא מצדו חולה והורע לישראל הגרים בארצו שני הבה נחחמכה לו וכו', נתן הדין למנוע ממנו החטובה עד שנופרץ ממנו, לפיכך חוק הקביה את לב:

המדע הלכות תשובה פ"ה

פרק חמישי 12)

א רשות כל אדם נחונה לו, אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק ולהיות רשע ורשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו. הוא שכתוב בתורה הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע,

מלמד חינוך 11)

וגם נראה דלא שייך כלל לומר דלא קיים העשה, רק כיון דתשובה אינה מצוה כמו שכתבנו, א"כ מצות עשה זו הוי כהרבה מצוות מהתרי"ג שכתב הר"ם בספר המצוות שאינן מצוה לעשות או שלא לעשות, רק העשייה על תואר כך וכך נחשבת מצוה, כמו גירושין [עשה רכ"ב] וטוען ונטען [עשה רמ"ן] ודיני טומאת מת [עשה ק"ן] ושאר טומאות [עשה צ"ן] ודיני המצוה אם יעשה כך יהיה כך הוי מצוה, הכא נמי דהתורה אמרה אם יעשה תשובה יהיה על תואר כך להתודות וכדומה, ולפרוט, ובכך תשובתו מקובלת, וזה הוי מתרי"ג מצוות, אבל אינו מבטל כלל שום מצוה אם אינו עושה תשובה, או בעשה ולא התודה לא שייך כלל לומר דביטל מצות עשה או לא קיים, ואינו דומה כלל לציצית, רק דזה הכל מצוה כמו גירושין ודיני טומאות ודיני נחלה, כן נראה ברור, עיין בספר המצוות לר"ם ותבין דלא שייך כלל לומר דאם אינו מתחרט כלל אינו בגדר עונש כלל כמו שכתבנו, ובעשה תשובה ולא התודה יהיה בעונש שביטל מצות וידוי, יציבא בארעא כו'. אלא דכל זה אינה מצוה מחוייבת, רק דהתורה כתבה דתשובה אם ירצה לעשות יעשה על תואר כך וכך וזה הוי תשובה ותקובל ברצון, כן נראה ברור אחר העיון.

הלכות

14) ד אע"פ שחקיעת שוער כראש השנה גזירת הכתוב, ומו י"ש כו, חסר בראשית, אלו השוכחים את האמת כהכלי הזמן נדרמים מתדמנתם וחספשו כמעשיכם חוזרו בתשובה ידיו, היטו לנפשתיכם והטיבו דרכיכם ופעליכם ויעזבו כל אחר מכם ודכו היתה ומחשבתו אשר לא טובה:

15

רנ"ז

(ב) וטעם ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוה היום אחת ובניך, שתשוב אל ה' בכל לבבך ובכל נפשך ותקבל עליך ועל בניך לדורותם לעשות ככל אשר אנכי מצוה היום, כאשר עשו בגאולה השנית, דכתיב ובאים באלה ובשבעה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלהים ולשמור ולעשות את כל מצות ה' ארזיננו ומשפטיו וחוקיו... או יהיה מצוה אתה ובניך, כמו מצוה לך ולבניך... כענין ואחת צוית 10, וכן וירעו אותנו, לנו 11.

(יא) וטעם כי המצוה הזאת, על כל התורה כולה. והנכון כי על כל התורה יאמר כל המצוה אשר אנכי מצוה היום 12, אבל המצוה הזאת על התשובה הנזכרת, כי והשבות אל לבבך 13, ושבת עד ה' אלהיך, מצוה שיצוה אותנו לעשות כן, ונאמרה בלשון הבינוני 14. לרמוז בהבטחה כי עתיד הרב להיות כן, והטעם לאמר כי אם יהיה נדחך בקצה השמים ואתה ביד העמים תוכל לשוב אל ה' ולעשות ככל אשר אנכי מצוה היום, כי אין הדבר נפלא ורחוק ממך אבל קרוב אליך מאד לעשותו בכל עת ובכל מקום, וזה טעם בפסוק ובלבבך לעשותו 15, שיתודו 16 את עונם ואת עון אבותם בפיהם, וישבו בלבם אל ה' ויקבלו עליהם היום התורה לעשותה לדורות, כאשר הזכיר אתה ובניך בכל לבבך 17, כמו שפירשת 18:

16

והשקטו. שהוא ישועק להיות רבך כך כל הימים, אבל אתה תמשול בו אם תחפץ, כי תשיב דרכי וחסירנו מעליך. הורו על התשובה 19. שהיא נהנה בידו לשוב בכל עת שירצה ויסלה לו:

רנ"ח

דרשת הרמב"ן לראש השנה

18

כיון שאמרנו שראש השנה יום דין לכל אדם וכולן נדונין בו, צריכין הכל לשים הדבר על לבם ולשוב בתשובה, ולהתחרט על עונותם ופשעיהם, ולהרבות תפילה ותחנונים שימחול הקב"ה על לא הודע שלהם, שאין יום הכיפורים מכפר אלא על השבים 20, והתשובה חסד גדול על הבריות, אבל עונש גדול הוא להם, שבזמן שאדם חוטא עובר על רצון בורא: שעה אחת בשעת החטא, וכשהוא עומד ואינו שב בתשובה, עומד במרדו כל ימיו ואינו חושש לעשות רצון בוראו, וכל שכן ישראל שמתפללין ומתודין ומלחשין בפיהם וצועקים בקולם חטאנו עוינו ופשענו, ואינן מניחין העונות כלל, שזה בודאי מרד גדול הוא, ומוסיף על עצמו כעס וחרון אף, משל לליסטים ששולל את הרכים ומלסטם את הבריות, והוא בא לפני המלך, אדוני מחול לי שהרגתי אנשיך ושללתי אנשי מדינותיך ולסטמתי דרכיך, ולמחר חוזר לרעות שעשה, שאין כל פיוסין שאמר למלך אלא ניאוצין ומיעוט כבודו ומראו של מלך, ולכן אמר הכתוב 21 רק אתכם ידעתי מכל משפחות הארמה על כן אפקד עליכם את כל עונותיכם, אמר הקב"ה גליתי לכם דין יום הכיפורים והודעתי לכם שאני מכפר בו לשבים, וספרתי לכם כל טכסיסין של יום בתענית ובתפילה וקרבות, ולא חששתם לדברי לשוב כלל, נמצא הרי זה מרד גמור

20

רנ"ט

הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשה עוד, שני יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו: וכן יתנחם על שעבר, שני כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך. ויעיד עליי יודע: תעלמות שלא ישוב לזה החטא לעולם, שני ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר כך ירוחם יתום. וצריך להתודות בשפתי ולומר עניינות אלו שגמר בלבו:

רנ"ג 23

פני זה נתנו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מראש השנה ועד חמשה ימים מכל ימות השנה. ונהגו כולם לקום בלילה כעשרת ימים אלו ולהתפלל כבתי כנסת חבתי חתומים ודברי כיבושין עד שאור היום:

רנ"ב 22

השב צועק חמדי לפני יי בכני ובחזעתי, ועושה 22 צדקה כפי כוחו, ומתחזק הרבה מן הדבר שחטא בו, ומשנה שמו, כלומר שאני אחר ואני אותו האיש שעשה אותן המעשים, ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה. וגולה ממקומו, שגלות מכפרת עון מפני שנודמת לו להכניע ולהיות עניו ושפל רוח:

24

כפרדם יוסף (מפתח למי טע טע טע טע) הביא בשם ספר ברכת אהרן לבאר הטעם שאין מברכין על מצות התשובה, על פי דברי הרשב"א שאין מברכין על מצוה שאין כל קיומה ביד העושה, ולכן תשובה גם אינה כולה ביד העושה, שהרי אי אפשר לה להגמור רק אם הקב"ה מקבל התשובה. ורחה שהרי אם יעשה תשובה בכל לבו ודאי יקבל ה' תשובתו.

ועוד תירץ הברכת אהרן שאין מברכין על מצוה הבאה על ידי עבירה, וכי כברכת אברהם (קדושין ק"ט ע"ג) דלפמ"ש הגר"א (א"ח סי' ט) וכל מצוה הבאה ע"י עבירה אין מברכין עליה כמו השבת הגזילה, א"כ ה"ה גבי מצות תשובה ע"י. ועוד תירץ כפרדם יוסף שעיך התשובה היא בלב, שמחחרט על חטאיו ועל דברים שכלב אין מברכים, ע"ש.

16

והזכרנו על התשובה בקמה מקומות בתורה, והתבאר, כי התשובה מקבלת גם כי ישוב החוטא מלב פרוחיו, כל-שכן אם ישוב מיראת-השם ואתחננו, שגאמר (דברים י"ד) בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד-יי אלהיה ושמעת בקלו. והתבאר בתורה, כי יעזור השם לשבים כאשר אין יד טבצם משגת, ויחדש בקרבם רוח טהרה להשיג מצלת אתחננו, שגאמר (שם ל"ב) ושבת עד-יי אלהיה ושמעת בקלו ככל אשר-אנכי מצוה היום אתה ובניך בקל-לך בקה ובקל-נפשך. ואומר בגוף הענין (שם ס"ו) ומל יי אלהיה את-לך בקה ואת-לבב ירצה, להשיג אתחננו. והנביאים והקתובים דברו תמיד על דבר התשובה, עד כי כאו עקרי התשובה פלם מפרשים בדבריהם באשר יתבאר.

ב ודע, כי החוטא באשר יתאחר לשוב מחטאתו, יכבד עציו מאד ענישו בקל יום, כי הוא יודע כי יצא הקצף עציו ויש לו מנוס לננס שמה, והמנוס הוא התשובה, והוא עומד במקדו והנו ברצותו, ובנידו לצאת מתוך ההפקה, ולא יגור מפני האף והחמה, על כן רצתו נכה.

ה כל הנביאים כלן צוה על התשובה. ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה. וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה כסוף גלותו ומיד הן נגאלין, שני והיה כי יבאו עליך כל הרברים האלה הברכה הקללה אשר נחתי לפניך והשבות אל לבבך בכל הנגים אשר הדיחוך יי אלהיך שמה ושבת עד יי אלהיך ושמעת בקלו ככל אשר אנכי וגר ושב יי אלהיך את שבתך וריחוך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך יי אלהיך שמה:

רנ"ד 19

משרשי המצוה. לפי שבהודאת העון בפה תתגלה מחשבת החוטא

ודעתו, שהוא מאמין באמת, כי גלוי וידוע לפני האל ברוך הוא כל מעשהו, ולא יעשה עין רואה באינה רואה, גם מתוך הזכרת החטא בפרט ובהתנחמו עליו וזהר ממנו יותר פעם אחרת לכל יהי נכשל בו, אחר שיאמר בפיו כזו וקזו עשיתי ונספלתי במעשי יהיה נגדר שלא לשוב לעשות כן, ומתוך כך ירצה לפני בוראו ברוך הוא. והאל הטוב התפץ בטובת בריותיו הדריכם בדרך זו וזו כה.

ס"ט רי"ט 21

ב ומה היא התשובה. שני יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו: וכן יתנחם על שעבר, שני כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך. ויעיד עליי יודע: תעלמות שלא ישוב לזה החטא לעולם, שני ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר כך ירוחם יתום.

ומפני פני זה נתנו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מראש השנה ועד חמשה ימים מכל ימות השנה. ונהגו כולם לקום בלילה כעשרת ימים אלו ולהתפלל כבתי כנסת חבתי חתומים ודברי כיבושין עד שאור היום:

תשובה כו' אתקריאת חיים

ז"ב

שכינתא צוחא בכל יומא שובו בנים שובבים, ולית מאן דישגח בת.

אזכרי הקיים (פסוק י')

25

טעם למה אין מברכין על מצוה עשה של תשובה שמעתי מפה קרשו ו"ל הטעם, כי אמרו ו"ל במקב"ת ס"ה (כ"ב): אמר רבי שמעון בן לקיש יצרו של אדם מתגבר עליו בקל יום ומבקש להמיתו שגאמר צדקה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, אלמלא הקדוש ברוך הוא שעזר לו אינו יכול לו שגאמר ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו, עד כאן לשונו.

נמצא כי הקדוש ברוך הוא הוא העקר בתשובתו של אדם, שהוא העוזרו, ואין המצוה נקראת אלא מי שגומרה, לכן אין לברך על המצוה שהקדוש ברוך הוא עשאה:

27

אליהו י"ט

אין שרש הדבר הוא קה, מגדל בתמי ה' יתברך שמרתם על כל בריותיו וגם על החוטאים נגדו יתברך וחושב מחשבות לכל יח ממנו נדח, לזאת שלח ה' יתברך הרהיב תשובה בלבם כזה הקרוז היצא בקל יום שובו בנים כו', כפודע מספרים הקדושים, ומעורר אותם שישובו בתשובה שלמה, או על ידי איזה סבה מעוררם שישובו, הינו כמו שכתוב תשב אנוש עד דכא גו' שובו בני אדם (יהלים י"ז), והקדוש ברוך הוא קצצמו פיוח להם שיערי תשובה ושאל ומבקש מכל אחר ואחר לעשות תשובה.